

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน
ชุมชนบ้านท่าแร่ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น
The Community-Based Tourism Development Guidelines for Sustainable
Tourism Management at Ban Tharae, Muang District, Khon Khaen Province

หทัยรัตน์ สวัสดิ์

วิทยาลัยการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ขอนแก่น

Hathairat Sawasdee

College of Tourism and Hospitality, Sripatum University, Khonkaen

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านท่าแร่ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น โดยการศึกษาจากแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และวิเคราะห์จากสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวปัจจุบันของชุมชนท่าแร่ อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาองค์ประกอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน 6 ด้าน พบว่า 1) ด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว ควรมีการจัดระบบแบบแผน หรือมีวิธีการจัดการในการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้เพื่อรองรับการท่องเที่ยว 2) ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวควรจัดทำแผนเพื่อการศึกษาทรัพยากรธรรมชาติที่โดดเด่นของชุมชนที่สามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชน รวมถึงพัฒนาชุมชนที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น 3) ด้านการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว การวางแผนพัฒนาด้านการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ และเกิดความประทับใจ 4) ด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว โดยการวางแผนพัฒนาและคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายคือนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจพิเศษ 5) ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น คือ เน้นการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการคิดวางแผน ปฏิบัติตามแผน 6) ด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ขอนแก่น

Abstract

The objectives of this article were to propose the community-based tourism development guidelines for sustainable tourism management at Ban Tharae, Muang District, Khon Khaen Province by reviewing the theory of community-based tourism, sustainable tourism and current tourism situation of the study site. The study results revealed that six components of sustainable tourism with details as 1) tourism resource development component there should be a management method for using existing resources to support tourism. 2) Tourism surroundings development component should make a plan for studying the outstanding natural resources of the community. 3) Tourism commercial development component there should be a plan to develop facilities and services that take into account the needs of the tourists to make satisfaction and impression. 4) Tourism marketing development component there should be a development plan and selection of the target group that was the quality and special interest tourist. 5) Community participation development was focused on tourism management with regard to the participation of local communities in planning and following the plan. 6) Tourism conscious mind development should be educate and interpret about the conservation of tourism resources and the environment.

Keywords: Community Base Tourism , Sustainable Tourism, Khon Kaen

บทนำ

การท่องเที่ยวนอกจากจะมีประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังมีประโยชน์ทางด้านสังคมซึ่งจะช่วยให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญของศิลปวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะเห็นได้ว่าอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมสำคัญที่สร้างรายได้ให้กับประเทศไทยในลำดับต้นก่อให้เกิดการสร้างงานและกระจายรายได้ไปยังภาคธุรกิจที่เกี่ยวข้อง เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจในภาพรวม อย่างไรก็ตาม การมุ่งเน้นการส่งเสริมการท่องเที่ยวกระแสหลักเพื่อให้อัตราการเติบโตของรายได้รวมทางการท่องเที่ยวเติบโตอย่างต่อเนื่องได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต วัฒนธรรม ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยตรง อีกทั้งการขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการและการไม่ได้รับการกระจายประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรมสู่ชุมชนท้องถิ่นจะส่งผลให้การท่องเที่ยวไม่สามารถพัฒนาและเติบโตอย่างยั่งยืน (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2560) ด้วยเหตุนี้การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีความสำคัญอย่างมาก โดย (องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2560) ได้จัดทำเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งมีองค์ประกอบที่ชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการบริหารจัดการ

การท่องเที่ยวโดยชุมชน 2. ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดี 3. ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน 4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน และ 5 ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เนื้อเรื่อง

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Base Tourism)

พจนานุกรม (2546) อธิบายว่า แนวคิดของคำว่า อีโคทัวร์ริซึม (Ecotourism) มีต้นกำเนิดมาจากประเทศแถบฝั่งตะวันตก มีการให้ความหมายหลากหลายแตกต่างกันไปตามภูมิหลังของแต่ละคน หรือ สังคม นักเขียน นักวิชาการต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนาที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในสังคมไทย คนไทยกับธรรมชาติมีความผูกพันใกล้ชิดกัน จึงเน้นบทบาทของคนและชุมชนเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการจัดการมากยิ่งขึ้น คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางทางการท่องเที่ยว จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องด้วยชุมชนเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวที่มีบทบาทเป็นเจ้าของสิทธิในการจัดการดูแลทรัพยากรเหล่านั้น เพื่อสร้างให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับผู้มาเยือนหรือนักท่องเที่ยว โดยแนวคิดนี้เรียกว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีกระบวนการทำงานที่ครอบคลุมทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ นอกจากนี้การท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นเครื่องมือใช้สำหรับการพัฒนานำการท่องเที่ยวมาเป็นเงื่อนไขสร้างโอกาสให้แก่องค์กร ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทวางแผนกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนเพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ การวางแผน การบริหารจัดการทรัพยากร การกระจายอำนาจ การแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน โดยเน้นการจัดการทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีองค์ประกอบหลัก 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ประกอบด้วย ชุมชนมีฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตท้องถิ่น เทศกาลประเพณีวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น
2. ด้านองค์กรชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนมีระบบทางสังคมที่เข้าใจพึ่งอิงพึ่งอาศัยกัน ปราศอยู่หรือผู้นำที่มีทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ และชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวและเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
3. ด้านการจัดการ ประกอบด้วย ชุมชนมีกฎ ระเบียบ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ชุมชนมีโครงสร้างการทำงาน แผนงาน กลไกการทำงานเพื่อจัดการท่องเที่ยวและชุมชนสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน และชุมชนมีการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม มีกองทุนของชุมชนเพื่อพัฒนาฐานเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน
4. ด้านการเรียนรู้ ประกอบด้วย ชุมชนมีลักษณะการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถสร้างกระบวนการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกัน โดยชุมชนมีระบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับผู้มาเยือน และมีการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนและผู้มาเยือน

นอกจากนี้ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), 2560 ได้จัดทำเกณฑ์การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งมีองค์ประกอบที่ชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาทั้งหมด 5 ด้าน ได้แก่

1. ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยพิจารณาจาก การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ ข้อตกลงร่วมกันสำหรับการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ ข้อควรปฏิบัติสำหรับนักท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ การพัฒนาบุคลากรในกลุ่มบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายมีประสิทธิภาพ การมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายต่างๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การจัดการการตลาดและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ ระบบบัญชี การเงินมีประสิทธิภาพ เด็กและเยาวชนได้รับการให้ความสำคัญในการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2. ด้านการจัดการเศรษฐกิจ สังคม และคุณภาพชีวิตที่ดี โดยพิจารณาจาก การจัดสรรรายได้มีประสิทธิภาพ การส่งเสริมการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีคุณภาพ เพื่อเสริมสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว สิทธิมนุษยชนในการท่องเที่ยวได้รับการให้ความสำคัญ

3. ด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน โดยพิจารณาจาก ฐานข้อมูลด้านมรดกวัฒนธรรมชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวมีคุณภาพ การเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมชุมชนผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นมีประสิทธิภาพ

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบและยั่งยืน โดยพิจารณาจาก การจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ ฐานข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมมีคุณภาพ การเผยแพร่ภูมิปัญญาด้านทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีประสิทธิภาพ การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีประสิทธิภาพ การสร้างความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการรักษาทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อมผ่านการท่องเที่ยวมีประสิทธิภาพ

5. ด้านคุณภาพการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยพิจารณาจากการให้บริการด้านการท่องเที่ยวเป็นไปอย่างน่าพึงพอใจ นักสื่อความหมายมีประสิทธิภาพ จุดบริการท่องเที่ยวมีคุณภาพ การติดต่อประสานงานด้านบริการมีประสิทธิภาพ เส้นทางและกิจกรรมท่องเที่ยวมีความปลอดภัย จุดบริการท่องเที่ยวมีความปลอดภัย การบริหารจัดการเส้นทางเดินเท้าท่องเที่ยวในชุมชนมีประสิทธิภาพ การบริหารจัดการกรณีฉุกเฉินมีประสิทธิภาพ

2. แนวคิดและทฤษฎีการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544) กล่าวว่า การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ซึ่งในปัจจุบันนี้นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวต่างให้ความสนใจกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนมากขึ้นเนื่องจากความตื่นตัวด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวที่หันมานิยมการท่องเที่ยวที่ไม่ทำลายแหล่งท่องเที่ยวและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีผู้นิยามความหมายของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนไว้หลากหลาย ดังนี้การท่องเที่ยวแบบยั่งยืนมีลักษณะสำคัญดังนี้ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภททุกแห่ง เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวที่รับผิดชอบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวและ

สิ่งแวดล้อม เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นและคืนผลประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จึงควรยึดหลัก 3 ประเด็น เพื่อเชื่อมโยงกันและกำหนดทิศทางในการพัฒนา (กราเดซ พยัฆวิเชียร, 2547) ดังนี้

1. การพัฒนาเศรษฐกิจ เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาเศรษฐกิจที่ดีขึ้นให้แก่ชุมชนซึ่งมีส่วนช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นด้วย

2. การพัฒนาสังคม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่สามารถพัฒนาสังคม ให้สังคมสามารถสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน สังคม วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ให้มีความเข้มแข็งพอที่จะไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ หรือกลไกทางสังคมที่จะเลือกวัฒนธรรมสมัยใหม่ที่ดีเป็นประโยชน์ต่อชุมชนมาปรับใช้ให้เปลี่ยนแปลงสังคมเดิมของวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชน

3. การพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่มีการดำเนินการแล้วไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ด้วยการจัดระบบการจัดสรรและใช้ประโยชน์อย่างเป็นธรรมตามความจำเป็น

นอกจากนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2550) กล่าวถึงองค์ประกอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนออกเป็นทั้งหมด 6 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว หรือสถานที่ท่องเที่ยว เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาเยือน โดยมีการจัดเตรียมสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ การบริการการท่องเที่ยว เพื่อให้ผู้ที่เข้ามาเยือน หรือนักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจและประทับใจ อีกทั้งมีการกำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว

2. ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่สภาพเดิม หรือเกิดผลกระทบน้อยที่สุด และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยวโดยต้องมีการวางแผนงาน ตรวจสอบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง

3. ด้านการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว การพัฒนาด้านการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อพร้อมตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ และเกิดความประทับใจ โดยต้องมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

4. ด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว การพัฒนาทางการตลาดเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายที่มีคุณภาพ ซึ่งต้องมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นได้รับความรู้ ประสบการณ์จากการท่องเที่ยว

5. ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น การพัฒนาในรูปแบบการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการท่องเที่ยวได้ด้วยตนเอง และได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว เพื่อสร้างให้ชุมชนก่อให้เกิดความหวงแหน และรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่สืบต่อไป

6. ด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว การพัฒนาด้านการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความหวงแหนในทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวหากมีการดำเนินการที่คำนึงถึงผลกระทบต่าง ๆ และการท่องเที่ยวมุ่งหวังไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะส่งผลบวกและหนุนเสริมให้การท่องเที่ยวสร้างผลกระทบด้านบวกและส่งผลต่อการพัฒนาทั้งคน สังคมชุมชน ท้องถิ่น ประเทศชาติ การท่องเที่ยวจึงควรเป็นการท่องเที่ยวที่ต้องใส่ใจและมีส่วนรับผิดชอบในหลายส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้จัดการท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่ม องค์กรชุมชน บริษัทเอกชน หน่วยงานภาครัฐที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว

3. ข้อมูลชุมชนบ้านท่าแร่

บ้านท่าแร่ได้แยกออกจากบ้านหนองหญ้าแพรก มาตั้งอยู่ที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งสภาพเป็นเนินสูงใกล้แหล่งน้ำบึงหนองอ้อ ในตอนแรกมีการอพยพมาอยู่ด้วยกัน จำนวน 6 ครัวเรือน ซึ่งในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีอู่อ่างอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเรียกว่าบ้านโคกอั้ง ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของชุมชนบ้านท่าแร่ ต่อมาชาวบ้านอพยพมาอยู่เพิ่มมากขึ้นเป็น 20 ครัวเรือน ซึ่งที่ตั้งของหมู่บ้านมีธารน้ำไหลจากเนิน ที่สูงลงสู่บึงหนองอ้อ เป็นทางลึกลับหินและแร่ธาตุต่างๆ เป็นจำนวนมากชาวบ้านจึงเรียกท่าแร่ และตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านท่าแร่ ตามประกาศของจังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันบ้านท่าแร่มีประชากรเข้ามาอยู่อาศัยจำนวน 110 หลังคาเรือน โดยประกอบอาชีพทำนาและปลูกผักเป็นหลัก ต่อมามีการพัฒนาชุมชนเพื่อรองรับด้านการท่องเที่ยวตามโครงการ ชุมชนท่องเที่ยว นวัตกรรม ซึ่งมีการดึงเอกลักษณ์ของความเป็นชุมชนมานำเสนอให้นักท่องเที่ยว ในด้านการเรียนรู้วิถีชีวิต ไม่ว่าจะเป็น การทำนา การปลูกผัก เรียนรู้ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนที่มีมาแต่โบราณโดยชาวบ้านได้ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดต้องทำบุญตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ พร้อมทั้งเรียนรู้การจักสาน การทอเสื่อ ซึ่งถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่โดดเด่นของชุมชน

บทสรุป

สรุปผลการศึกษาศักยภาพความพร้อมด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยยึดตามองค์ประกอบการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ด้าน ดังนี้

1. ด้านทรัพยากรทางธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่าชุมชนบ้านท่าแร่มีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นบึงหนองอ้อ บึงน้ำที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้าน สภาพแวดล้อมภายในหมู่บ้านที่มีต้นไม้ใหญ่ให้ความร่มเย็น และสร้างบรรยากาศที่ร่มรื่น นอกจากนั้นชุมชนบ้านท่าแร่ยังมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในเรื่องของวิถีชีวิตชุมชน ประเพณีวัฒนธรรมที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ โดยมีการจัดทำปฏิทินวิถีชีวิตบ้านท่าแร่ทั้ง 12 เดือนขึ้น ซึ่งประกอบด้วย เดือนมกราคม (เดือนอ้าย) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ เป็นการทำบุญตักบาตรเพื่ออุทิศส่วนกุศลผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ฟังเทศน์ ถวายพรซึ่งกันและกัน หรืออาจจะส่งการ์ดอวยพรของขวัญให้ผู้ใหญ่เพื่อรับพร อีกทั้งเป็นการสืบสานประเพณีอันดีงามและจารีตประเพณีของไทย วันขึ้นปีใหม่นี้เป็นโอกาสดีที่จะทำให้เราได้ทบทวนถึงการดำเนินชีวิตในอดีตเพื่อจะได้แก้ไขข้อบกพร่องให้ดีขึ้น เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนยี่) บุญคูณลาน เป็นการทำบุญขวัญข้าวที่นวดเสร็จแล้วและ

กองไว้ในลานข้าวกำหนดทำในเดือนยี่จะเป็นช่วงข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ เหตุที่มีการทำบุญนี้เนื่องจากผู้ใดที่ทำนาได้ข้าวมาก ๆ ก่อนหาบหรือขนข้าวมาใส่ยุ้งฉางก็อยากทำบุญกุศล เพื่อเป็นสิริมงคลให้เพิ่มความมั่งมีศรีสุข แก่ตนและครอบครัวสืบไป เดือนมีนาคม (เดือนสาม) เมื่อถึงเดือนสามชาวบ้านจะพากันจี่ข้าวจี่ (วันเพ็ญเดือนสาม) จะมีการทำบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจี่ จะเริ่มต้นเช้า โดยใช้ข้าวเหนียวปั้นใส่น้ำอ้อย นำไปจี่บนไฟอ่อนแล้วซุบด้วยไข่ เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระ เดือนเมษายน (เดือนสี่) 1) การทำบุญพระเวสฟิ่งเทศน์มหาชาติ เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีจะมีการฟิ่งเทศน์ เรื่องพระมหาเวสสันดรชาดกให้จบสิ้นภายในวันเดียวในงานบุญนี้มักจะมีผู้นำของมาถวายพระซึ่งเรียกว่า “กัณฑ์หลอน” 2) กิจกรรมส่วนใหญ่ที่ทำในเทศกาลนี้ก็มี การทำความสะอาดบ้านเรือน ทำบุญ ทำทาน สรงน้ำพระ รดน้ำ และเล่นสาดน้ำกันวันที่ 13 เมษายน ว่า “วันมหาสงกรานต์” ซึ่งวันนี้ทางการได้ประกาศให้เป็น “วันผู้สูงอายุ” เดือนพฤษภาคม (เดือนห้า) บุญเบิกบ้าน หรือ บุญข้าชะ หมายถึง การชำระสะสางทำความสะอาด ดังนั้นบุญพิธีนี้จึงถือว่าเป็นการชำระล้างสิ่งอัปมงคลต่างๆ ซึ่งมีความเชื่อถือ และปฏิบัติมายาวนาน เรียกอีกอย่างว่า บุญเดือนเจ็ด เพราะนิยมกระทำในช่วงเดือนเจ็ด กำหนดมีพิธีสามวันโดยจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์คุณ ตลอดระยะเวลาสามวันนั้น สถานที่ศาลากลางบ้าน ชาวบ้านจะนำกระโทก กระบอง หรือคุ้งใส่ทราย กรวยดอกไม้ธูปเทียน ขวดน้ำสำหรับทำนํ้ามนต์และฝ้ายมงคล ใส่มาด้วยเพื่อรับการสวดให้เกิดความเป็นมงคลเพื่อจะนำไปรดไปพรวนบริเวณบ้านเรือนของตน การสวดมนต์คุณที่พระสงฆ์สวดนั้นนอกจากจะสวดพระพุทธรูปที่เรียกว่า พระปิตเจ็ดตำนานสิบสองตำนานแล้วยังมีบทสวดประจำท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน บทสวดจุลไชยมงคลคาถา หรือเรียกว่า “บทไชยน้อย” บทจุลไชยมงคลคาถา หรือ บทจุลละชัยะปกรณ์ นอกจากการสวดเจริญพระพุทธรูปดังกล่าวแล้วนั้น นิยมให้พระสงฆ์แสดงพระธรรมเทศนาพิเศษ 4 กัณฑ์ ได้แก่ เทศนาบารมีสามสิบทัศ เทศนาคาถาอุณหิสวิชัย เทศนาคาถาสถาการวิชาสูตร และเทศนาทิพนมต์คาถา ในวันสุดท้ายทุกหลังคาเรือนจะทำกระทงกาบกล้วยสามเหลี่ยมเรียกว่า “กระทงหน้าวัว” พร้อมแต่งเครื่องสักการบูชาเป็นต้นว่า ข้าวดำ ข้าวแดง แกงส้ม แกงหวาน เมี่ยงหมาก พริกเกลือ บัณรูปคน รูปสัตว์ ในครัวเรือนของตนใส่ไปในกระทงนั้นด้วย เพื่อถวายบูชาแก่ท้าวมหาราชทั้งสี่ ที่รักษาประจำทิศ เพื่อให้หายทุกข์โศกโรคภัยตามความเชื่อของชาวบ้านว่าท้าวทั้งสี่นำความอัปมงคลออกไปจากครัวเรือน ในข้อนี้เป็นการเชื่อมโยงความเชื่อเรื่องผีแบบดั้งเดิมของผู้คนไทลาว ให้เข้ากับ ความเชื่อเรื่องเทวดาอารักษ์ผู้ปกป้องรักษาตามคติในทางพระพุทธศาสนา เดือนมิถุนายน (เดือนหก) บุญบั้งไฟ และบุญวันวิสาขบูชาการทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝน และจะมีงาน บวชนาคพร้อมกันด้วย การทำบุญเดือนหกเป็นงานสำคัญก่อนการทำนา หมู่บ้านใกล้เคียงจะนำเอาบั้งไฟมาจุดประชันขันแข่งกันหมู่บ้านที่รับเป็นเจ้าภาพจะจัดอาหาร เหล้ายามาเลี้ยงโดยไม่คิดมูลค่า เมื่อถึงเวลาที่จะตั้งขบวนแห่บั้งไฟและรำเซิ้งออกไป ณ ลานที่จุดบั้งไฟ การเซิ้งจะกระทำด้วยความสนุกสนาน ไม่มีการทะเลาะวิวาท การรำเซิ้งและการแสดงประกอบจะออกไปในเรื่องเพศ แต่ก็ไม่ใช่สื่อหรือคิดเป็นเรื่อง หยาบคายแต่อย่างใด เดือนกรกฎาคม (เดือนเจ็ด) การบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเซ่นสรวงหลักเมืองหลักบ้านปู่ตา ผิดาเฮ็ก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ เดือนสิงหาคม (เดือนแปด) เข้าพรรษา แปลว่า พักฝน หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ต้องอยู่ประจำ ณ วัดใดวัดหนึ่งระหว่างฤดูฝน การจำพรรษาให้พระภิกษุอยู่ประจำที่ตลอด 3 เดือน ในฤดูฝน คือ เริ่มตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ของทุกปี ถ้ามีแปดสองครั้ง ก็เลื่อนมาเป็นวันแรม 1 ค่ำ เดือนแปดหลังและออกพรรษาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านจะร่วมกัน ฟิ่งเทศน์ ฟิ่งธรรม เดือนกันยายน (เดือนเก้า) เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศแก่ญาติผู้ล่วงลับเพื่อ

บูชาผีบรรพบุรุษและผีไร้ญาติโดยชาวบ้านจะทำการจัดอาหาร ประกอบด้วยข้าว ของหวาน หมากพลู บุหรี่ห่อด้วยใบตองกล้วยร้อยเป็นพวงเตรียมไว้ถวายพระช่วงเลี้ยงเพล พร้อมทั้งกล่าว เจริญวิญญานของบรรพบุรุษและญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว มารับส่วนกุศลในครั้งนี้ ต่อมาใช้วิธีการรดน้ำหลังการถวายภัตตาหารพระสงฆ์แทนเดือนตุลาคม (เดือนสิบ) 1) การทำบุญข้าวสากหรือข้าวสลาก (สลากภัต) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะที่ใส่ของทาน และเขียนชื่อลงในบาตร ภิกษุสามเณรรูปใดจับได้ สลากของใครผู้นั้นจะเข้าไปถวายของเมื่อพระฉันเสร็จแล้ว มีการฟังเทศน์เป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตาย 2) ประเพณีบุญข้าวสากนิยมทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายหรือเปรตผู้เป็นญาติพี่น้อง เดือนพฤศจิกายน (เดือนสิบเอ็ด) พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณาคือการเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือน กันได้ กิจที่ชาวบ้านมักจะกระทำก็คือ การบ่าเพี้ยกุศล เช่น ทำบุญตักบาตร จัดดอกไม้ ธูปเทียน ไปบูชาพระที่วัด และฟังเทศน์ฟังธรรมเทศนา ของที่ชาวพุทธนิยมนำไปใส่บาตรในวันนี้ก็คือข้าวต้มมัดและการร่วมกุศลกรรมกรการ “ตักบาตรเทโว” เดือนธันวาคม (เดือนสิบสอง) การทำบุญทอดกฐินซึ่งเริ่มตั้งแต่วัน แรมหนึ่งค่ำเดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานครั้งก่อนนิยมเริ่มทำบุญทอดกฐินกัน ตั้งแต่ข้างขึ้นเดือนสิบสองจึงมักจะเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง การทอดกฐิน คือ การนำผ้ากฐินไปวางไว้ต่อหน้าพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่ได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์เป็นเอกฉันท์ให้เป็นผู้รับกฐินนั้น

2. ด้านองค์กรชุมชน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ด้านวัฒนธรรม รวมถึงด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีผู้มีความรู้ มีทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย และชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน

3. ด้านการจัดการ จากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนร่วมกับชาวบ้านได้ร่วมมือกันในการวางแผนการจัดการ การสร้างกฎ กติกา และมีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม โดยมีกองทุนชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยว และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

4. ด้านการเรียนรู้ จากการศึกษาพบว่าผู้นำชุมชนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องโดยมีการจัดอบรมส่งเสริมทักษะความรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว รวมถึงการสร้างกระบวนการรับรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยชุมชนมีระบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับผู้มาเยือนโดยมุ่งเน้นการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมของชุมชนและผู้มาเยือน

สรุปผลการศึกษาเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ชุมชนบ้านท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น องค์กรประกอบการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนออกเป็นทั้งหมด 6 ด้าน ดังนี้

1. ด้านการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว คือ หน่วยงานภาครัฐ หรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ร่วมกับชุมชนบ้านท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ควรมีการจัดระบบ แบบแผน หรือมีวิธีการจัดการในการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ในการรองรับการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติ วัฒนธรรม แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น ควรมีการกำหนดขอบเขตในการนำมาใช้ จึงควรคำนึงถึงต้นทุน อันมีคุณค่า ความเสียหายทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา ความเสื่อมโทรม เพื่อรักษาทรัพยากรเหล่านั้นให้คงอยู่สืบต่อไป

2. ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว คือ ควรจัดทำแผนเพื่อการศึกษาทรัพยากรธรรมชาติ

ที่โดดเด่นของชุมชนที่สามารถนำมาปรับใช้เป็นการดำเนินกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน แผนงานที่ให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนในระยะยาว ทั้งในเรื่องสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ รวมทั้งการหลีกเลี่ยง/ลดละ/ทดแทน มีการแบ่งเขตการใช้ประโยชน์แหล่งท่องเที่ยว ตามศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติ/สิ่งแวดล้อม และคุณค่าประสบการณ์ของนักท่องเที่ยว และแนวทางการใช้ทรัพยากรนั้นอย่างยั่งยืน รวมถึงพัฒนาชุมชนที่มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

3. ด้านการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว คือ การวางแผนพัฒนาด้านการบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก โดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อพร้อมตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ และเกิดความประทับใจ โดยต้องมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

4. ด้านการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยว โดยการวางแผนพัฒนาและคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายคือนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพและเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจพิเศษ ทั้งนี้ก็ให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นได้รับความรู้ ประสบการณ์จากการท่องเที่ยว

5. ด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น คือ เน้นการจัดการการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ชุมชนได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น รวมทั้งกระจายรายได้ แนวปฏิบัติคือ บุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนมีส่วนร่วมหรือสนับสนุนโดยยึดหลักการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

6. ด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เพื่อให้ทุกฝ่ายเกิดความห่วงใยในทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2544). *แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ: บริษัท อัลซ่า จำกัด.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2550). *การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เพรสแอนด์ ดีไซน์.
- พจนาน สอนศรี. (2546). *คู่มือการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน*. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิต และธรรมชาติ.
- ภราเดช พยัณวิเชียร. (2547). *รายงานประเมินผลโครงการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน*. สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว.
- องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (2560). *ชุดความรู้ CBT ทำอย่างไรให้ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: สำนักท่องเที่ยวโดยชุมชน

ผู้เขียน

นางหทัยรัตน์ สวัสดิ์

วิทยาลัยการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ขอนแก่น

182/12 หมู่ 4 ถนนศรีจันทร์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น 40000

e-mail: hathairat.sa@spu.ac.th